

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ЖЕРТВИ ЗЛОЧИНУ, ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЖЕРТВИ ЗЛОЧИНУ

Лащик К.М. Магістрант ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

На сучасному етапі розвитку суспільних відносин питання про жертву злочину має важливу роль у контексті запобігання та боротьби зі злочинністю як одного з пріоритетів держаної політики. Дослідження цих питань здійснюється в рамках кримінологічної віктимології, роль і значення якої в останні роки стрімко зростає. Адже віктимологічні дослідження мають не лише теоретичну, але й практичну цінність для розуміння індивідуальної злочинної поведінки, детермінант злочинності та її запобігання. Дана проблема досліджувалась у наукових працях вчених-криміналістів: Ю.М. Антонян, І.С. Басенко, В.В. Василевич, М.М. Гернет, В.М. Дрьомін, О.М. Джужа, Е.А. Заплатіна, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Рибальська, В.О. Серебрякова, Туляков В.О. та ін.

Віктимологія оперує такими основними термінами: “жертва”, “потерпілий”, “віктимність” і “віктимізація”.

Під жертвою з позиції віктимології розуміється постраждала від злочину фізична особа незалежно від того чи визнана вона потерпілою у встановленому законом порядку і чи вважає себе такою.

Поняття “жертва” і “потерпілий” у віктимології вважаються тотожними. У віктимології потерпілий одночасно є основним об’єктом дослідження і одним із основних її понять.

Жертва злочину (потерпілий) є істотним елементом у процесі виникнення злочину і контролю за злочинністю. Вже у 1941 р. була опублікована стаття “Зауваження по інтеракції між злочинцем і жертвою” Ганса фон Гентіга. Згідно з його аргументацією жертва злочину не повинна розглядатися лише як пасивний об’єкт, оскільки вона активний суб’єкт криміналізації [5, 346]. Досліджуючи за значною кількістю кримінальних справ виникнення ситуацій, він показав, що можна знайти жертву, яка піддається, сприяє чи провокує, тобто вона є однією з причин нових факторів.

Пізніше, у 1948 році, Г. фон Гентіг опублікував монографію “Злочинець та його жертва. Дослідження за соціобіологією злочинності”, в якій він сформулював і розвинув принципи для віктимології положення. Злочинця і потерпілого він розглядає як суб’єктів взаємодіючого партнерства. Він виокремив певну частину злочинності як “процес, в якому антигромадські елементи пожирають один одного”. Якщо кримінологія займається пошуком криміногенних факторів, що сприяють розвитку злочинності, та їхнього місця у структурі особи злочинця, то віктимологія має робити те саме відносно віктимогенних чинників, які викликають злочинні наміри в особі потерпілого. Таким чином, злочинець і жертва стають немовби самостійними і не пов’язаними один з одним. Однак, на думку Гентіга, це не так, оскільки у низці випадків жертва формує, виховує злочинця і завершує його становлення, вона

мовчазливо погоджується стати жертвою, кооперується зі злочинцем і провокує його. Зрозуміло, жодних домовленостей при цьому не укладається – це символічна взаємодія [2, 12].

Відомий теоретик віктимології Нагель визначає це поняття так: “Жертвою є той, хто піддається такому незаконному заподіяння шкоди з боку співгромадян, що правова система реагує проти порушника, який виступає в якості “віктимізатора”.

В.Я. Рибальська пропонує своє визначення поняття потерпілого. Ним є фізична особа, якій у результаті злочинного посягання спричинено фізичну, моральну або матеріальну шкоду, визнана такою обвинувальним вироком, що вступив у законну силу [4, 127].

Потерпілим у кримінальному провадженні (ч.1 ст. 55 КПК України від 13.04.2012 р.) може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної та майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням задано майнової шкоди [1]. Беручи до уваги наведене визначення, віктимологічна характеристика потерпілого охоплює більш широке коло ознак.

Жертва у віктимології — це особа або певна спільнота людей, котрій прямо чи опосередковано завдано будь-якої шкоди від злочинного посягання. Таке широке трактування особи потерпілого дає можливість комплексно дослідити всі її ознаки.

Латентна жертва – це особа, що реально постраждала від злочину, але з якихось причин цей факт залишився невідомим для офіційного обліку. Тож латентними жертвами є і ті потерпілі, котрим закон надав право вибору – повідомляти чи не повідомляти про злочин, який стався (справи приватного обвинувачення).

Важливо також розрізняти випадки, коли статус потерпілого особа приписує собі без достатніх на те підстав і, навпаки, коли він їй нав’язується.

Роль жертви може бути реальною та уявною (мається на увазі її самооцінка). Принципове значення має і виділення персоніфікованих та колективних ролей. Хоча віктимологія, переважно, вивчає конкретні жертви, але не варто забувати, що нерідко саме від групової поведінки залежить процес перетворення на жертву як групи осіб, так і окремих її членів.

Комплексний підхід щодо класифікації жертв злочинів кладе в основу ступінь віктимності, що відображає у найбільш узагальненому вигляді: віктимну деформацію особи; професійну віктимність; вікову віктимність; віктимну патологію. Це дає можливість виділити такі типи злочинів:

1). *Випадкова жертва* – коли особа стає такою внаслідок збігу обставин. Взаємовідносини, що виникли між жертвою та злочинцем, не залежать від їхніх волі та бажання.

2). *Жертва з незначним ступенем ризику* – особа, що живе при нормальних для всіх людей факторах ризику і віктимність якої зросла непередбачено під впливом конкретної несприятливої ситуації.

3). *Жертва з підвищеним ступенем ризику* – особа, котра має низку віктимних ознак. До цієї категорії належать два основних види жертв: а)

жертви необережних злочинів – коли характер роботи, яку вони виконують, або їхня поведінка в громадських місцях мають більш високу, ніж звичайно, віктимність; б) *жертви умисних злочинів*, соціальний статус яких або роль, яку вони виконують, пов'язані з підвищеним ризиком (працівники правоохоронних органів і воєнізованої охорони тощо). Жертвами цього типу можуть бути й особи, віктимність яких зросла внаслідок конкретних взаємин між жертвою та злочинцем, а також діями третіх осіб, котрі породили конфліктну ситуацію. Віктимність може проявитися також у манерах поведінки майбутньої жертви, в її зовнішньому вигляді.

4). *Жертва з дуже високим ступенем ризику* – особа, морально-соціальна деформація якої не відрізняється від правопорушників. Вона характеризується стійкою анти суспільною спрямованістю, схильністю до алкоголю, наркотиків, статевою розбещеністю тощо. Висока віктимність – це стан, який тривалий час не зникає і після того, як особа змінила свою поведінку [4, 129-130].

Отже, класифікація жертв необхідна не тільки для їх вивчення, а й, більшою мірою, для організації спеціального напрямку запобіжної роботи – віктимологічної профілактики. Дослідження особи злочинця має надзвичайно важливе значення, особливо для профілактики злочинів. Втім, поняття особи злочинця досить умовне і формальне, оскільки віднесення певних дій до числа злочинних залежить від законодавця. Він, як відомо, може скасувати кримінальну відповідальність за дії, що раніше розглядалися як злочинні.

У загальних рисах кінцевою метою вивчення жертв є підвищення ефективності запобігання конкретних злочинів і злочинності загалом шляхом здійснення цілеспрямованого впливу як на злочинців, так і на потенційних жертв злочинів. Виділимо наступні ознаки жертви злочину: випадкова жертва, жертва з незначним ступенем ризику, жертва з підвищеним ступенем ризику, жертва з дуже високим ступенем ризику.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. / Офіційний web-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: [http://www.zakon\(\).rada.gov.ua/laws/show/4651-17/](http://www.zakon().rada.gov.ua/laws/show/4651-17/) Назва з екрану.
2. Квашиш В.Е. Основы виктимологии / В.Е. Квашиш. – М.: Издательский дом NOTA BENE, 1999. – 280 с.
3. Курило В.І., Михайлов О.Є., Яра О.С. Кримінологія: Загальна частина: Підручник. / В.І. Курило, О.Є. Михайлов, О.С. Яра. – К.: Кондор, 2006. – 191 с.
4. Курс кримінології: Загальна частина: Підручник: У 2 кн. / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик та ін.; За заг. Ред. О.М. Джужа. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 352 с.
5. Шнайдер Г.И. Криминология: [учеб]. / Шнайдер Г.И.; под. ред. и с предисл. Л.О. Иванова; пер. с нем.. – М., 1994. – 420 с.